

De dynamische cultuur van het wetenschappelijk onderwijs in de culturele antropologie

Een *State of the Art* rapport

Quality Assurance Netherlands Universities (QANU)
Catharijnesingel 56
Postbus 8035
3503 RA Utrecht
The Netherlands

Telefoon: 030 230 3100
Fax: 030 230 3129
E-mail: info@qanu.nl
Internet: www.qanu.nl

Projectnummer: Q309

© 2012 QANU

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen, na toestemming van QANU en voorzien van bronvermelding, door middel van druk, fotokopie, of op welke andere wijze dan ook, worden overgenomen.

INHOUD

Voorwoord	5
Leeswijzer.....	6
1. Feitelikheden	7
2. Huidig profiel van het vak.....	9
3. Weerkerende visitatiebevindingen	12
4. Good practices	14
5. Naar een toekomstig profiel van het vak.....	16
6. Een bijgesteld domeinspecifiek referentiekader	23
7. Consequenties voor het onderwijs.....	25
Nawoord	27
Bijlagen	29
Bijlage 1: Werkwijze van de commissie.....	31
Bijlage 2: Curricula Vitae van de leden van de visitatiecommissie	33

Dit rapport is vastgesteld op 28 januari 2013.

Door André Droogers, vaste voorzitter van de visitatiecommissie Culturele Antropologie 2012. Met medewerking van Michiel Baud (voorzitter VU-visitatie), Reinout Meijnen, Adrie Papma en Rik Pinxten (leden van de Onderwijsvisitatiecommissie Culturele Antropologie 2012) en van Titia Buising en Floor Meijer (projectleiders QANU).

Voorwoord

De visitatiecommissie Culturele Antropologie heeft tussen mei en september 2012 aan de Universiteit Leiden (LEI), de Radboud Universiteit (RU), de Universiteit Utrecht (UU), de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Vrije Universiteit (VU), dertien opleidingen in de culturele antropologie (inbegrepen ontwikkelingsstudies of ontwikkelingssociologie) gevisiteerd. Vijf ervan waren bacheloropleidingen en acht masteropleidingen. Op verzoek van de universiteiten wordt hierbij, ter aanvulling op de rapporten per opleiding, een *state of the art*-rapport uitgebracht. Uitgangspunt hiervoor is dat de commissie, op basis van haar waarnemingen en bevindingen, in staat is om de door haar beoordeelde opleidingen binnen een bredere wetenschappelijke en maatschappelijke, maar ook nationale en internationale omgeving te plaatsen, en in te gaan op mogelijke of gewenste toekomstige ontwikkelingen.

De visitatie is door de commissie opgevat als collegiale advisering, ook al was daarbij altijd duidelijk dat het advies uiteindelijk de beoordeling voor de heraccreditatie betrof. Op dezelfde manier wil dit rapport, als een poging tot *peer review*, de stand van zaken in het wetenschappelijk onderwijs in de culturele antropologie inventariseren. De commissie signaleert trends, voorbeelden van *good practice*, problemen, en kansen. Zij verbindt daaraan een aantal adviezen die de opleidingen zouden kunnen gebruiken om toe te groeien naar de volgende visitatie, over zes jaar.

Hoewel op te beperkte schaal, heeft de commissie middels de visitatie gelegenheid gehad veldwerk te doen naar de bedrijfsculturen van de verschillende opleidingen. Aangezien antropologen cultuur als studieobject hebben, is het bijna onvermijdelijk middels die manier van kijken ook de eigen academische cultuur te bezien. Bovendien bleken open interviews en participerende observatie – methodologische handelsmerken van antropologen – ook in de context van de visitatie van groot nut te zijn. Wel had de commissie liever één of twee maanden veldwerk gedaan, in plaats van één of twee dagen op bezoek te zijn. Zij vertrouwt er echter op dat ook de huidige werkwijze voldoende inzichten heeft gegeven om haar collega's te kunnen inspireren.

Tot slot: wanneer de commissie het over antropologie heeft, bedoelt zij het hele veld van culturele c.q. sociale antropologie, met inbegrip van ontwikkelingsstudies c.q. ontwikkelingssociologie, en alle andere afgeleide subdisciplines en regionale of thematische specialisaties. Wanneer in dit rapport sprake is van 'de commissie' dan betreft dat de op de vorige pagina genoemde personen.

Leeswijzer

Na de opsomming van een aantal feitelijkheden over de onderwijsvisitatie Culturele Antropologie 2012 en de gevisiteerde opleidingen, wordt het huidige profiel geschetst van het onderwijs in het vak Culturele Antropologie. Aansluitend volgt een overzicht van bevindingen die zich meer dan eens aandienen in de werkzaamheden van de visitatiecommissie. Ook wordt een inventarisatie gemaakt van aangetroffen *good practices*.

De informatie in de eerste hoofdstukken van dit rapport vormt de achtergrond voor de beantwoording van de vraag naar het toekomstig profiel van de antropologie en daarmee van het onderwijs in dit vak. Het beschrijven van de *state of the art* betreft immers niet alleen het terugkijken op wat gerealiseerd is, maar ook een vooruit kijken. Hoe zou het vak er bij de volgende onderwijsvisitatie over zes jaar uit kunnen zien? Aan de hand van een tiental criteria, die alle op één of andere manier een rol speelden in de huidige visitatie, wordt deze vraag verkend.

De commissie moedigt de opleidingen aan om, vanuit de reeds bestaande verscheidenheid, gezamenlijk te zoeken naar een consistente onderlinge arbeidsverdeling die leidt tot een zo relevant en compleet mogelijke studie van het vak en met name van de wereldomspannende probleemvelden die kenmerkend zijn voor onze tijd. Naar de mening van de commissie zal een meer systematische rolverdeling de relevantie van het vak voor het publieke debat zichtbaar maken, de positie van elke opleiding versterken, en de studie aantrekkelijker maken voor toekomstige studenten. Dit rapport is bedoeld als een eerste verkenning ten dienste van het te voeren overleg.

Op grond van haar voorstel heeft de commissie de formulering van het domeinspecifiek referentiekader aangepast. In haar overwegingen betrok de commissie ook de concrete consequenties en de implementatie van deze nieuwe arbeidsverdeling voor het onderwijs in de antropologie.

1. Feitelijkheden

Opleidingen

Het hoger onderwijs in de culturele antropologie is onderdeel van het aanbod van vijf Nederlandse universiteiten: de Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam, Radboud Universiteit Nijmegen en de Vrije Universiteit Amsterdam. Er worden in totaal dertien opleidingen aangeboden, waarvan vijf op bachelorniveau en acht op masterniveau. De Universiteit Leiden, de Radboud Universiteit en de Vrije Universiteit hebben elk één masteropleiding, de Universiteit Utrecht biedt thans twee opleidingen op masterniveau aan, en de Universiteit van Amsterdam drie.

Terwijl de bacheloropleidingen alle algemeen zijn, bieden de meeste masteropleidingen een thematische, subdisciplinaire of regionale specialisatie. Ook achter een algemene officiële aanduiding gaat vaak een thematische focus of uitsplitsing schuil. Het landelijke aanbod bestaat uit de volgende masteropleidingen:

Universiteit Leiden	Cultural Anthropology and Development Sociology (focus op ‘Small Places, Large Issues’, met als thema’s ‘Media, Visual and Material Culture’, ‘Global Connections’ en ‘Environment and Development’)
Radboud Universiteit	Anthropology and Development Studies (themas ‘Mobiliteit en migratie’ en ‘Internationale ontwikkelingsvraagstukken’)
Universiteit Utrecht	Culturele Antropologie: Multiculturalisme in vergelijkend perspectief; Latijns-Amerika Studies (tot 2014) (thema’s: ‘Conflict, multiculturalisme, identiteit en sociaal-culturele transformatie-processen’ en ‘Literatuur- en cultuurstudies’)
Universiteit van Amsterdam	Cultural and Social Anthropology; Contemporary Asian Studies; Medical Anthropology and Sociology
Vrije Universiteit	Social and Cultural Anthropology (thema ‘Human Security’, met als subthema’s ‘Religie en diversiteit’ en ‘Ontwikkeling en globalisering’)

Studentaantallen

In totaal startten in het studiejaar 2010-2011 ruim zevenhonderd studenten met bachelor- en masteropleidingen culturele antropologie. Het volgende overzicht geeft aan hoe zij per universiteit verdeeld zijn over de opleidingen.

Studenten gestart in 2010-2011

cohort 2010-2011: totaal gestart	BSc	MSc1	MSc2	MSc3
RU	59	35		
VU	55	25		
UvA	195	36	21	17
UU	95	44	16	
LEI	89	37		
Totaal BSc en MSc			724	

In totaal stonden er in 2010-2011 bijna tweeduizend studenten ingeschreven bij alle culturele antropologieopleidingen in Nederland. Het volgende overzicht laat zien hoe zij over de universiteiten verdeeld zijn.

Omvang studentenpopulatie

totaal aantal ingeschreven studenten	2010-2011
RU	239
VU	210
UvA	678
UU	493
LEI	314
Totaal	1934

2. Huidig profiel van het vak

In de aanloop naar de onderwijsvisitatie, en om te voldoen aan het door NVAO gehanteerde kader, formuleerden de opleidingen culturele antropologie gezamenlijk een domeinspecifiek referentiekader. Deze tekst begint met de volgende typering:

Culturele antropologie en ontwikkelingssociologie bestuderen overeenkomsten en verschillen tussen mensen en hun verandering door processen van ontwikkeling. Zij hanteren daartoe een breed scala aan kwalitatieve en kwantitatieve sociaal-wetenschappelijke methoden, waarbij veelal etnografisch veldwerk een prominente plaats inneemt. Het Nederlandse domein is te vergelijken met de collectieve benchmark voor Anthropology van de Quality Assurance Agency for Higher Education, UK. In Groot-Brittannië geldt echter een disciplinaire reikwijdte van culturele antropologie naar biologische antropologie die in Nederland niet of nauwelijks van toepassing is. In plaats daarvan strekt het Nederlandse disciplinaire domein zich uit van culturele antropologie tot vergelijkende sociologie en ontwikkelingsstudies. Net als de Britse zusterdiscipline neemt het vak bovendien veel kenmerken van de humaniora in zich op, zonder daarmee het fundament van de sociale wetenschap te verlaten.

Deze beschrijving legt de nadruk op het element van vergelijking, op de rol van veranderingsprocessen, op de eigen methodologie, en op het interdisciplinaire perspectief. De vergelijking met het Verenigd Koninkrijk toont de eigenheid van de Nederlandse antropologie, met een sterke nadruk op de sociaalwetenschappelijke ingang. Bovendien is de Nederlandse antropologie behalve op het VK ook op de VS georiënteerd. Ontwikkelingsstudies nemen in het Nederlandse profiel een eigen plaats in.

Vervolgens wordt, ter inleiding op een lange lijst van minimumeisen (grotendeels geformuleerd door de vorige visitatiecommissie), benadrukt dat elke opleiding een eigen invulling geeft aan dit profiel:

De diverse opleidingen in Nederland kiezen in deze (inter-)disciplinaire ruimte elk hun eigen positie en een eigen theoretisch en methodologisch profiel. Terwijl van elke opleiding Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie verwacht wordt dat zij onderstaande minimumeisen verwezenlijkt, veronderstelt het respect voor de eigenheid van een opleiding en voor de diversiteit van de discipline tussen universiteiten dat elke opleiding in de eerste plaats wordt beoordeeld op de wijze waarop zij erin slaagt de eigen doelstellingen te realiseren.

Inderdaad vertonen uitwerking en invulling van het domeinspecifiek referentiekader grote variatie. De zelfstudies, of kritische reflecties, zoals de officiële term luidt, laten zien hoe dit kader vertaald wordt naar de eigen opleiding. Daarbij komen ook nog andere elementen naar voren dan de hierboven genoemde. Op die wijze worden ook de voorkeuren voor de studie van bepaalde tendensen en voor bepaalde posities in lopende debatten weerspiegeld. Hieronder wordt kort weergegeven hoe dit per universiteit uitpakt.

In de opleidingen van de Universiteit Leiden klinkt een nadruk op de tendens ‘dat in een steeds nauwer verbonden wereld inheemse identiteiten niet verdwijnen, en moderne staten cultureel steeds diverser worden’. Ook is er aandacht voor ‘de verhouding en interactie van lokale, nationale en globale verschijnselen’. De Leidse opleidingen vallen ook op door de nadruk op de vakethiek en onderscheidende methoden en technieken zoals Visual Methods.

De Nijmeegse zelfstudie formuleert signalementen voor zowel culturele antropologie als ontwikkelingsstudies. De culturele antropologie 'bestudeert in een cultuurvergelijkend perspectief overeenkomsten en verschillen in gedrag, opvattingen en leefwijzen van mensen in verschillende samenlevingen in heden en verleden'. Een viertal patronen krijgt daarbij aandacht: betekenisgeving, sociale verbondenheid, toegang tot bestaansmiddelen, en dominantie. Bij ontwikkelingsstudies gaat het om processen van ontwikkeling en onderontwikkeling, met speciale aandacht voor een aantal deelgebieden, zoals landbouw, milieu, gender en conflict. Het normatieve aspect krijgt nadruk en het ruimere kader is dat van globalisering en lokalisering.

De Utrechtse nadruk op multiculturalisme vraagt aandacht voor 'een context van bredere sociale transformaties, historische processen en mondiale ontwikkelingen'. Conceptueel gaat het vooral om 'mobiliteit, migratie, transnationalisme, burgerschap, natievorming, identificatie en conflict'. Genoemd wordt ook 'solidariteit in een wereld waarin onderlinge afhankelijkheid steeds groter wordt'.

In één van de zelfstudies van de opleidingen van de Universiteit van Amsterdam wordt de missie van het vak als volgt omschreven: 'Contemporary social and cultural anthropology aims to understand and explain the differences and commonalities between different lifeways found in societies of the world'. Voor de medische antropologie wordt dit verder uitgewerkt door cultuur te zien als 'a crucial influence on people's health experiences, decisions and strategies' en door een probleemgerichte, multidisciplinaire en kwalitatieve aanpak te onderwijzen. De op Azië gerichte masteropleiding benadrukt bovenregionale 'transnational processes and global trends in politics, economy and culture' en hanteert begrippen als 'transnationalization', 'citizenship', 'development', 'economic restructuring', 'soft power', en 'mobility'.

De opleidingen van de Vrije Universiteit worden bepaald door de eerdere keuze voor een thematische in plaats van regionale invulling. Dit wordt nu beargumenteerd met de gedachte dat 'area studies' deels achterhaald zijn door de globalisering van sociale processen'. Al vroeg werden culturele antropologie en ontwikkelingssociologie aan deze instelling gecombineerd. Er is speciale aandacht voor religie, gender, globalisering en historische aspecten. Het thema van het onderzoeksprogramma 'Constructing Human Security in a Globalizing World' is van invloed op de invulling van het curriculum.

De uiteenlopende wijze waarop de zojuist genoemde opleidingen hun identiteit verwoorden, weerspiegelt de verscheidenheid tussen de instellingen. Ook op andere manieren vertegenwoordigt elke opleiding een eigen perspectief. Vaak is er een regionale voorkeur, als een voortzetting van de taakverdeling die in de jaren '80 door de opleidingen is afgesproken. Alle opleidingen streven ernaar de eigen onderzoeksprogramma's en het onderzoek van de stafleden mee te laten klinken in het onderwijs, hetgeen bijdraagt aan de eigen identiteit van iedere opleiding. Elke docent zal de modules op eigen wijze invullen, daarmee extra bijdragend aan de veelkleurigheid. Enkele opleidingen hebben stafleden uit het buitenland aangesteld en ook bestaat de praktijk van *visiting fellows* met een internationale reputatie. Het resultaat is dat de opleidingen door al deze factoren een rijk geschakeerd beeld vertonen.

Zo presenteren de opleidingen van de Universiteit Leiden zich in hun zelfstudies nadrukkelijk als 'Leidse antropologie'. De onderlinge bevruchting van antropologie en ontwikkelingsstudies krijgt er veel aandacht. Afrika en Zuidoost-Azië representeren de regionale specialisatie.

Bij de Universiteit Utrecht is de plaats van ontwikkelingsstudies in het curriculum zo klein geworden dat men de naam van de opleiding het liefst zou veranderen, om recht te doen aan de focus op culturele antropologie en met name de studie van multiculturalisme. Latijns-Amerika heeft de regionale voorkeur, al zal dit met het verdwijnen van de bijbehorende masteropleiding veranderen.

De Universiteit van Amsterdam biedt van alle opleidingen het grootste aantal masteropleidingen aan (drie) en legt de nadruk op Azië en op medische antropologie. Zij onderscheidt zich door in de bacheloropleiding verdiepingsmodulen aan te bieden in de tijd waarin opleidingen van andere instellingen studenten leeronderzoek laten doen. Overigens bestaat aan de UvA, los van de antropologieopleidingen, een programma International Development Studies.

De Radboud Universiteit streeft net als de Universiteit Leiden naar een samenvoeging van antropologie en ontwikkelingsstudies. Ze kenmerkt zich verder door de bachelorstudenten in alle drie de studie jaren veldwerkervaring op te laten doen. Australië en de Pacific krijgen traditioneel aandacht.

De Vrije Universiteit heeft, zoals gezegd, gekozen voor een thematische profilering, boven een regionale, en laat de masteropleiding aansluiten op het onderzoeksprogramma over 'human security'. De bacheloropleiding onderscheidt zich door disciplinaire eigenheid te combineren met een interdisciplinair perspectief.

Concluderend kan gezegd worden dat het huidige profiel van het Nederlandse antropologieonderwijs zich kenmerkt door een grote verscheidenheid in de uitwerking van wat als de doelstelling van het vak wordt gezien. De commissie heeft bij deze visitatie geconstateerd dat opleidingen aansluiting zoeken bij lopende debatten en bij actuele veranderingen. De vraag die in dit rapport gesteld moet worden, is of de opleidingen ook op de toekomst berekend zijn. In hoofdstuk 5 van dit rapport zoeken wij naar een antwoord. Dat leidt in hoofdstuk 6 tot een bijgesteld domeinspecifiek referentiekader en in hoofdstuk 7 tot aanbevelingen voor de implementatie in het onderwijs. Maar eerst doet de commissie verslag van tendensen die zij tegenkwam (hoofdstuk 3) en van bemoedigende *good practices* (hoofdstuk 4), omdat die het betoog in de daaropvolgende hoofdstukken mede voeden. Met haar voorstellen wil de commissie immers aansluiten op wat in de huidige praktijk voorhanden is.

3. Weerkerende visitatiebevindingen

De visitatie stelde de commissie in staat om vergelijkenderwijs naar de opleidingen te kijken. Geleidelijk werd duidelijk dat zich weerkerende trends voordeden en ook dat een aantal problemen door meer opleidingen gedeeld werd. De meeste van deze punten raken aan het profiel van het vak en aan de nadere invulling van het antropologieonderwijs.

Allereerst werd duidelijk dat de disciplines van culturele antropologie en ontwikkelingsstudies binnen een aantal universiteiten naar elkaar toegroeien, minstens op zoek naar complementariteit, maar daarnaast ook vormen van samenwerking en integratie verkennend. Met name de Universiteit Leiden en Radboud Universiteit zijn, elk op eigen wijze, expliciet bezig met een zoektocht naar de samenhang van deze vakken in hun opleidingen. De commissie juicht dit toe, al meent zij wel dat de eigenheid van elk van deze subdisciplines overeind moet blijven, juist omdat die de grondstof is voor samenwerking. Bovendien meent zij dat als het resultaat is dat een synthesevak 'ontwikkelingsantropologie' ontstaat, dit een ongewenste versmalling zou betekenen. De Universiteit van Amsterdam biedt een geheel eigen beeld, omdat behalve antropologen ook geografen zich er met ontwikkelingsstudies bezighouden. Aan de Vrije Universiteit bestaat reeds lang een combinatie van antropologie en ontwikkelingsstudies (eerder 'niet-westerse sociologie' geheten). De Universiteit Utrecht legt sinds enkele jaren het accent op de antropologie en heeft het aandeel van ontwikkelingsstudies in het programma drastisch beperkt.

Een andere tendens die wij waarnamen, is dat masteropleidingen ertoe neigen zich verder te specialiseren. Aan de regionale taakverdeling uit de jaren '80 zijn op ruime schaal thematische specialisaties toegevoegd. De commissie heeft hiervoor waardering, al zou er, gezien de algehele context van de antropologie en het antropologieonderwijs, meer overleg kunnen zijn tussen instellingen of afdelingen. De initiatieven zijn nu lokaal en worden gevoed door de eigen expertise en visie op de markt, maar een meer systematische bezinning zou de kwaliteit van het antropologieonderwijs als geheel ten goede komen. In hoofdstuk 5 komen wij hierop terug.

Verder ziet de commissie dat de randvoorwaarden die het plaatselijke universitaire kader met zich brengt de opleidingen steeds sterker beïnvloeden, soms in positieve zin, vaak in negatieve zin. Een voorbeeld van positieve invloed betreft het didactisch kader dat een aantal instellingen universiteitbreed oplegt, waardoor de kwaliteit van het onderwijs meestal verbetert. Ook de Basiskwalificatie Onderwijs (BKO) betekent meestal een kwaliteitswinst. Verder kan gedacht worden aan het Bindend Studieadvies (BSA), bedoeld om het rendement te verbeteren. Als het om bezuinigingen gaat, constateert de commissie dat deze soms gepresenteerd worden als verbeteringen in de kwaliteit van het onderwijs. Hoewel deze maatregelen positief kunnen uitwerken, signaleert de commissie dat doorgaans met minder budget ook minder kwaliteit geboden wordt, bijvoorbeeld als individuele begeleiding (met een beroep op het oefenen van teamwork) plaats maakt voor groepswork. Ook de staf-studentratio – vaak toch al ongunstig – kan lijden onder bezuinigingsmaatregelen. De commissie steunt de opleidingen als zij een gezond wantrouwen aan de dag leggen ten aanzien van centraal aangestuurde wijzigingen, zeker als die gemaskeerde bezuinigingen betreffen.

De commissie constateert verder dat het onderwijs soms onder het onderzoek lijdt als docenten succesvol zijn in het vergaren van onderzoeksgelden en zich daarmee uitkopen uit het onderwijs. Wanneer het hoogleraren betreft, is de vervanger nooit een hoogleraar. Daarmee is de betrokken hoogleraar tijdelijk niet gezichtsbepalend in het onderwijs en komt

de benadering die typerend is voor zijn of haar leerstoel minder duidelijk voor het voetlicht. Tijdelijke docenten, soms net of zelfs nog niet afgestudeerd, hebben vaak geen onderzoekstaak en beschikken over minder onderzoekservaring. Daardoor dreigt de beleden samenhang in de colleges tussen onderwijs en onderzoek te verdwijnen. Enkele universiteiten hanteren de regel dat een ontvanger van onderzoekssubsidie een onderwijstaak moet blijven vervullen.

De meeste opleidingen nemen initiatieven om de internationalisering van de opleiding te bevorderen. Dit betreft zowel de mogelijkheid voor de eigen studenten om in het buitenland te studeren als de komst van buitenlandse studenten naar hier. Hoewel al veel wordt gedaan, ziet de commissie bij een aantal opleidingen ruimte voor uitbreiding van de internationalisering langs beide richtingen. Soms is internationalisering voor de hand liggend vanwege de aard van een masteropleiding, soms kan een opleiding wel wat extra studenten gebruiken. Behalve profilering op nationaal niveau, is hier een eigen positie op de internationale markt van belang. Overigens meent de commissie dat de opleidingen realistisch om moeten gaan met de mogelijkheden tot internationalisering, met name omdat er veel concurrentie is van beter gepositioneerde Britse en Amerikaanse universiteiten. In hoofdstuk 5 zullen wij een ruimere interpretatie van het begrip internationalisering bepleiten. Daar hoort ook een ruimere uitwisseling van stafleden bij, een aspect van internationalisering dat tot nu toe minder aandacht krijgt dan de uitwisseling van studenten.

Wat de beoordeling van de eindwerkstukken betreft, heeft de commissie met tevredenheid geconstateerd dat alle opleidingen een duidelijke beoordelingsprocedure hebben ingesteld, met inbreng van een tweede onafhankelijke beoordelaar en met gebruikmaking van een te archiveren standaardformulier. Wat de afwerking van de eindwerkstukken betreft, heeft de commissie bij alle opleidingen geconstateerd dat in een te groot aantal gevallen de begeleider de student niet wijst op vooral formele tekortkomingen (bijvoorbeeld onduidelijkheid over de probleemstelling, taalfouten, een onjuist opgestelde bibliografie, en tekstverwerkingslordigheden), waardoor de eindversie in feite als een eerdere versie oogt. Aangezien afgestudeerden geacht mogen worden een correcte tekst te kunnen schrijven, meent de commissie dat studenten wat dit aspect betreft meer begeleiding nodig hebben dan zij nu krijgen. Wij constateren overigens ook dat met name het taalgebruik steeds meer aandacht krijgt in de opleidingen, vooral op bachelorniveau.

Tenslotte - *last but not least* - stelt de commissie vast dat het arbeidsmarktperspectief voor afgestudeerden nu overal op de agenda staat, al meent zij dat de meeste opleidingen rijkelijk laat met initiatieven zijn gekomen en voorlopig meer op voornemens dan op resultaten kunnen bogen. De vorige visitatiecommissie (2006) had dit aspect al nadrukkelijk gemeld en ook daarom zou dit aspect al eerder aandacht moeten hebben gekregen en niet pas kort voor de huidige visitatie. Het punt is niet alleen van belang voor de ontvanger van een diploma, maar ook voor de inrichting van de opleidingen. Een samenhangende strategie is noodzakelijk. Om aan het vooroordeel te ontkomen dat de antropologiestudie opleidt voor werkloosheid, is een programmering nodig die de kansen op de arbeidsmarkt vergroot. Dat de arbeidsmarkt de samenleving weerspiegelt, inbegrepen de huidige globaliserende tendensen, heeft consequenties voor het profiel van het vak, zijn rol in de samenleving en zijn publieke zichtbaarheid. Onderlinge afstemming tussen opleidingen zal de aansluiting op de arbeidsmarkt ten goede komen.

4. Good practices

Bij haar werk heeft de commissie kennis kunnen nemen van activiteiten en praktijken die opvielen door hun bijdrage aan de kwaliteit van de opleidingen. Sommige daarvan zouden andere opleidingen kunnen inspireren. Bovendien kan een aantal van deze voorbeelden gezien worden als aanzet tot een vernieuwend profiel van het antropologieonderwijs, zoals in hoofdstuk 5 en 6 wordt bepleit.

Programmering

De commissie beschouwt de aandacht voor klassieke teksten in een aantal bacheloropleidingen als waardevol. Ook de aandacht die in verschillende bacheloropleidingen aan wetenschapsfilosofie wordt gegeven acht zij essentieel. Hoewel normaal en vanzelfsprekend in het licht van de Dublin-descriptoren, ondersteunt de commissie de initiatieven van sommige opleidingen, zowel op bachelor- als masterniveau, om extra aandacht te geven aan schrijfvaardigheden en presentatietraining. Zij benadrukt in dat verband de noodzaak van het oefenen met het schrijven van korte en bondige teksten, aangezien hieraan in de niet-wetenschappelijke sector van de arbeidsmarkt groot belang wordt gehecht.

Subdisciplines

De commissie heeft waardering voor de pogingen aan zowel de Radboud Universiteit als de Universiteit Leiden om in hun opleidingen de culturele antropologie en ontwikkelingsstudies nauwer op elkaar te betrekken. Al te lang hebben deze disciplines naast en los van elkaar gefunctioneerd, soms ook in competitie om schaarse middelen. Dat heeft de mogelijkheden van onderlinge bevruchting beperkt. Het is daarom goed dat een betere afstemming wordt verkend. Wel adviseert de commissie de rijkdom van beide disciplines in acht te nemen en te voorkomen dat de uitkomst slechts het kleinste gemene veelvoud betreft.

Keuzeruimte en interdisciplinariteit

Alle bacheloropleidingen bieden keuzeruimte. De commissie ziet dit als een waardevol kenmerk, omdat studenten op deze wijze de mogelijkheid krijgen individueel vorm te geven aan hun studie en te streven naar een eigen profiel. Een studieperiode in het buitenland behoort meestal tot de mogelijkheden. De keuzeruimte biedt studenten de gelegenheid hun kennis van het vak op onderdelen te verdiepen en nieuwe vaardigheden te verwerven. De wijze waarop het aanbod voor deze vrije ruimte georganiseerd wordt, verschilt van opleiding tot opleiding. Ook varieert de fase van de studie waarin studenten keuzevrijheid genieten. De commissie heeft vooral waardering voor opleidingen die de regie houden in de ontwikkeling van het keuzeaanbod, bijvoorbeeld door zelf modules (mee) in te vullen of leertrajecten te definiëren. Daardoor wordt de keuzeruimte optimaal benut. Ook is de consistentie van het eigen curriculum ermee gediend. Een proactieve houding van de opleiding verdient navolging. De Universiteit van Amsterdam onderscheidt zich door het grote aanbod van door de opleiding verzorgde mogelijkheden voor de invulling van de keuzeruimte.

De commissie koestert wel enkele bedenkingen wat de keuzeruimte betreft. Zij hecht aan het criterium van de eigenheid van de discipline en zou dit ook in de invulling van de keuzeruimte terug willen zien. Interdisciplinariteit wordt daarmee zeker niet afgeraden, met name gelet op de waarde van antropologische inbreng in interdisciplinaire contacten. De commissie wantrouwt echter het openen van interdisciplinaire keuzeruimte als dit vooral gebeurt uit bezuinigingsoverwegingen, bijvoorbeeld om de inzet van de eigen staf te verminderen of het aantal studenten te vergroten bij modules die toch al gegeven worden. De commissie

beschouwt het als *good practice* als de opleidingen de invulling van de keuzeruimte mede bepalen en een grens aangeven wat betreft het aanbod vanuit andere disciplines.

Verschillende opleidingen hebben vormen gevonden waarbij het vak ingebracht wordt in interdisciplinaire samenwerking. Bij de Universiteit Utrecht betreft dat bijvoorbeeld de – samen met Letteren opgezette – masteropleiding Latijns-Amerika studies, en bij de Universiteit van Amsterdam de masteropleiding Medical Anthropology and Sociology. Deze vorm van interdisciplinariteit is toe te juichen.

Masteropleidingen

Van het intensieve karakter van alle masteropleidingen heeft de commissie met instemming kennisgenomen. Bijzondere waardering heeft zij voor het stimuleren van samenwerkingsgroepjes van studenten die zich met overeenkomstige onderwerpen bezighouden. Enkele masteropleidingen vertonen een voorbeeldig rendement. De Vrije Universiteit en Universiteit van Amsterdam organiseren beide als afronding van de masteropleiding een festival of conferentie waarin studenten de resultaten van hun onderzoek presenteren, met collega-studenten, docenten, en eventueel aanwezige binnen- en buitenlandse gastonderzoekers als referenten. Hun voorbeeld verdient navolging.

Studenten en staffleden

Bij alle opleidingen constateerde de commissie een grote betrokkenheid van docenten bij het leerproces van studenten. Doorgaans bevestigden de evaluaties door studenten deze indruk. Docenten werden geprezen om hun toegankelijkheid en beschikbaarheid. De commissie heeft vooral bij de UU gezien hoe zorgvuldig met feedback vanuit de studenten wordt omgegaan, met name dankzij de wijze waarop de opleidingscommissie haar taak vervult. Een aantal opleidingen kent naast de gebruikelijke blokevaluaties periodiek aanvullende evaluatievormen, per semester of jaar, dan wel bij nieuwe of als onvoldoende geëvalueerde cursussen. Met name het gebruik van panels voor en door studenten ziet de commissie als nuttig.

Internationalisering

De Universiteit Utrecht, Universiteit van Amsterdam en Vrije Universiteit vallen positief op door significante aantallen buitenlandse studenten. De bacheloropleiding van de Vrije Universiteit is vanaf het tweede jaar bijna geheel Engelstalig. De Radboud Universiteit en de Vrije Universiteit doen veel om verblijf in het buitenland te faciliteren. De commissie ziet het, zeker voor antropologieopleidingen, als een voordeel dat Nederlandse studenten te maken krijgen met studenten uit andere culturen.

Arbeidsmarkt

De opleidingen hebben de laatste tijd meer aandacht getoond voor de arbeidsmarkt waarop hun afgestudeerden zich bewegen. Sommige opleidingen hebben hier al langer werk van gemaakt, andere verkeren nog in de beginfase. Een voorbeeldig initiatief, dat overigens buiten de opdracht van de commissie valt, betreft de postdoctorale opleiding Advanced Master in International Development (AMID) aan de Radboud Universiteit. Verder waardeert de commissie dat bepaalde opleidingen inmiddels een vak arbeidsmarktorientatie in het curriculum hebben opgenomen. Bij een aantal opleidingen is bovendien aan alumni gevraagd zitting te nemen in een adviesraad, een initiatief dat de commissie aanmoedigt.

5. Naar een toekomstig profiel van het vak

In hoofdstuk 3 is een schets gegeven van het huidige profiel van het antropologieonderwijs zoals dat in de zelfstudies naar voren komt en zoals de commissie dat tijdens de bezoeken heeft kunnen waarnemen. De diversiteit van het aanbod garandeert studenten keuzevrijheid en de mogelijkheid een passende opleiding te vinden. Bovendien is het duidelijk dat stafleden, mede geïnspireerd door hun onderzoek, onderwijs bieden dat aansluit bij wereldwijde ontwikkelingen en bij de lopende debatten in het vak en zijn subdisciplines. De diversiteit is het resultaat van historische ontwikkelingen, lokaal gegroeide tradities, en persoonlijke voorkeuren. Ten dele werkt de arbeidsverdeling die in de jaren '80 is afgesproken nog door, daarmee zorgend voor een iets systematischer beeld, met name in de regionale taakverdeling, dan eigen initiatief en louter toeval zouden kunnen opleveren. Naast regionale accenten zijn inmiddels diverse thematische specialisaties ontstaan, met name in de masteropleidingen. Het huidige antropologieonderwijs vertegenwoordigt echter niet een arbeidsverdeling die ervoor zorgt dat alle relevante aspecten in ieder geval ergens aan de orde komen. De opleidingen vertegenwoordigen niet de hele breedte van het vak, noch van de eigentijdse toepassingsmogelijkheden. Zij doen er daarom goed aan zich collectief te bezinnen op hun taak.

De commissie heeft kennisgenomen van het domeinspecifiek referentiekader zoals de opleidingen dat hebben geformuleerd. Ze heeft zich beraden op de missie en eigenheid van de antropologie, rekening houdend met huidige en toekomstige ontwikkelingen. Ze heeft de weerkerende visitatiebevindingen en de *good practices* in haar overwegingen betrokken. Op zoek naar een antwoord op de vraag welk antropologieonderwijs nodig is in het huidige tijdsgewricht, constateert de commissie, de horizon van het opleidingsveld afspeurend, dat de opleidingen in toenemende mate worden geconfronteerd met een tiental aspecten die keuzes met zich brengen. Deze betreffen:

1. de inventarisatie van de huidige wereldomspannende probleemvelden;
2. de disciplinaire, regionale en thematische specialisaties;
3. de mate waarin de antropologie toegepast van karakter is, of zou moeten zijn;
4. de methodologische keuzes;
5. de mate van interdisciplinariteit;
6. de publieke rol van de antropologie;
7. de invloed van de arbeidsmarkt;
8. de internationalisering;
9. de externe randvoorwaarden;
10. en de mate van samenwerking en afstemming tussen opleidingen.

Met elkaar vormen ze de opeenvolgende elementen van het betoog dat hieronder ontwikkeld wordt. Hoewel de commissie niet de bedoeling heeft de opleidingen geheel opnieuw te laten ontwerpen, vormen de tien punten wel een checklist die dienst kan doen bij de reflectie over de beste inrichting van een opleiding en over de optimale vorm van het Nederlandse antropologieonderwijs.

Achtereenvolgens zullen de tien punten kort worden besproken. Concluderend wordt vervolgens in hoofdstuk 6 het domeinspecifiek referentiekader bijgesteld. In het laatste hoofdstuk worden de consequenties van deze benadering voor het antropologieonderwijs verkend. De commissie hoopt hiermee het uitzetten van een traject naar de volgende visitatie (waarschijnlijk 2018) te vergemakkelijken.

1. De inventarisatie van de huidige wereldspannende probleemvelden

De antropologie heeft haar oorsprong in het kolonialisme en zijn problematiek, en heeft daarna alle veranderingen zien gebeuren en bestudeerd. Haar vakidentiteit is mee veranderd, al zijn de holistische blik, de toepasbaarheid, een subdisciplinaire werkverdeling en een voorkeur voor kwalitatieve methoden gebleven. Antropologen hebben zicht op wat er in de huidige globale wereld speelt. Waar zij vroeger min of meer afgebakende culturen vergeleken, betreft de vergelijking nu kleinschalige situaties die wereldwijd onderhevig zijn aan dezelfde meso- en macro-veranderingsprocessen, zoals modernisering, globalisering, dekolonisatie, migratie, verstedelijking en transnationalisering. Waar cultuur vroeger de competentie was om in een min of meer afgegrensde samenleving mee te doen, wordt cultuur nu steeds meer gezien als het vermogen mee te komen in een geglobaliseerde wereld.

Tegelijk is de onderzoeksagenda gevuld met probleemttypen die door de snelle en drastische veranderingen gedicteerd worden. Deze veranderingen leiden ook tot regionale verschillen, deels doordat landen opkomen (BRICSAM-landen) of juist achterblijven (zgn. fragiele staten). Ook kan gedacht worden aan landen waar de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking zich op richt en aan landen waar Nederland mee samenwerkt in de Europese Unie. Een aparte categorie vormen relevante locaties en contexten, zoals financiële centra, Brussel, de VN of een World Economic Forum. Aan het vraagstuk van de verdeling van welvaart, waaraan het vak ontwikkelingsstudies zich al vroeg is gaan wijden, hebben zich de problemen van gezondheidszorg, geweld- en conflictbeheersing, milieu en multiculturaliteit toegevoegd. Gaandeweg hebben antropologen zich losgemaakt van de koloniale tegenstelling westers versus niet-westers, daarmee de hele wereld tot hun werkterrein makend, de Nederlandse samenleving inbegrepen.

De opleidingen oriënteren zich al ten dele op probleemvelden, zoals blijkt uit de reeds enkele malen genoemde voortgaande specialisatie van de masteropleidingen, maar zij zouden dit meer systematisch kunnen doen. Dit zou de samenhang tussen onderwijs en onderzoek kunnen versterken en het werk van stafleden kunnen stroomlijnen. Het normatieve karakter van de huidige antropologie, dat zoals aangegeven in hoofdstuk 2 in een aantal opleidingen nadrukkelijk aanwezig is, kan worden uitgewerkt. Expliciete aandacht voor de eigen vakcultuur is nu meer dan ooit noodzakelijk om te voorkomen dat de antropologie als irrelevant en achterhaald wordt gemarginaliseerd. De antropologie bevindt zich op een cruciaal punt in haar bestaan en moet bij de tijd blijven of – nog liever – voorop lopen, zeker als veranderingen snel gaan, zoals op het terrein van de internationale samenwerking. Ze zou als vak in analyse moeten gaan om te weten hoe zij verder moet. Bij haar zoektocht kan zij haar voordeel niet alleen doen met de eigen onderzoeksresultaten, maar ook met kennistheoretische inzichten, omdat die de invulling van theoretische kaders, begrippen, thema's en methodes mede bepalen.

2. De disciplinaire, regionale en thematische specialisaties

Bij het inrichten en bijstellen van de onderwijsprogramma's – een getijdenbeweging in de instellingen – hebben opleidingen de keuze welke specialisaties zij wensen aan te bieden, met name op masterniveau. Een analyse van wereldspannende probleemvelden kan daarbij richtinggevend zijn. Veel zal afhangen van de inventarisatie die men in het overleg van de opleidingen maakt van thema's, subdisciplines en regio's die gezien de huidige geglobaliseerde context en probleemvelden relevant zijn. Welke nadruk op welke toepassing men ook wil leggen, in alle gevallen zal een degelijke academische basis vereist zijn. De bacheloropleiding leent zich naar haar aard, conform het Verdrag van Bologna, voor de juiste 'Bildung' van studenten, terwijl de masteropleiding kan zorgen voor specialisatie op een bepaald probleemveld. Het doet er dan niet toe of de gekozen ingang een thema is dan wel een

bepaalde subdiscipline of een specifieke regio. Via zo'n ingang komen de alternatieve ingangen toch weer in zicht. Bepaalde regio's kunnen bijvoorbeeld thematische kenmerken vertonen of specifieke cultuurveranderingen.

3. De mate waarin de antropologie toegepast van karakter is, of zou moeten zijn

Door haar koloniale verleden verkreeg de antropologie al vroeg een toegepast karakter. Tegelijk heeft ze de academische status behouden. Dat de opleiding decennialang onderzoekers afleverde, heeft daaraan bijgedragen. Hoewel soms een tegenstelling wordt geschapen tussen zuivere en toegepaste wetenschap, kunnen deze ook in elkaars verlengde gezien worden. Zonder een studie van beheersrecepten te worden, kan een academische studie algemene vaardigheden aanleren die in een veelvoud van situaties toegepast kunnen worden. Inzicht gaat aan beleid vooraf. Antropologen hebben wat dat betreft te weinig de status geclaimd van juristen en economen die breed inzetbaar bleken te zijn. Dat antropologen holistisch kijken, geeft hun zelfs een pre boven deze andere universitair gediplomeerden. Onderzoekscompetenties, ook kwalitatieve, worden nu ook buiten de universiteiten gevraagd. De uitdagingen waar de moderne samenlevingen voor staan, vergen toepassingsgerichte onderzoekers. Daarbij gaat het niet alleen om beleidsfuncties, maar om een veel breder scala aan functies, zoals de alumni die wij spraken illustreerden. De opleidingen zouden zich nadrukkelijk moeten bezinnen op de mate waarin hun onderwijs voorbereidt op een toepassing van de antropologie.

Dat er een tendens is de research masteropleidingen tot het exclusieve voorportaal te maken voor promotievoorbereiding, zal met name de masteropleidingen tot nadenken moeten stemmen over de hun toegemeten taak. Dat het promotietraject niet meer automatisch begint bij een éénjarige masteropleiding, vormt een uitnodiging tot het opnieuw doordenken van de aard van dit type opleiding. Bovendien is het van belang dat antropologie een duidelijke inbreng heeft in meer algemeen sociaalwetenschappelijke research masters.

4. De methodologische keuzes

Wanneer een opleiding duidelijkheid heeft over opties betreffende probleemvelden, toepasbaarheid en specialisatie, kunnen vervolgens methodologische keuzes gemaakt worden. In het onderwijsprogramma zullen dan overeenkomstige accenten gelegd worden, met name waar het de invulling van het leeronderzoek betreft. Al heel lang heeft de antropologie een voorkeur voor kwalitatieve methoden, zoals participerende observatie en open interviews. Geleidelijk zijn daar andere technieken aan toegevoegd, bijvoorbeeld het levensverhaal en visuele elicitation. Ongeacht de voorkeur voor kwalitatieve methoden, bieden alle opleidingen ook modules aan over het gebruik van kwantitatieve methoden. Soms benutten studenten die kennis in hun eigen onderzoek, soms merken ze later dat inzicht in deze methoden nuttig kan zijn om het onderzoek van anderen te kunnen beoordelen. De aard van de keuze van bepaalde probleemvelden, met bijbehorende specialisaties, heeft consequenties voor de aan te bieden methodeblokken.

5. De mate van interdisciplinariteit

Antropologie heeft door haar holistische manier van kijken iets zelfgenoegzaams. Toen de tegenstelling tussen westers en het niet-westers nog courant was, deed de antropologie in haar eentje waar in het Westen enkele disciplines voor nodig waren, zoals sociologie, economie, en politicologie. De bovengenoemde verschuivingen in het veld en in de identiteit van het vak hebben intussen de meeste generalisten de specialismen in gedreven. Wel hebben antropologen het holistische perspectief behouden en hebben zij dus oog voor de samenhang van aspecten die door andere disciplines afzonderlijk en in isolement worden bekeken. De aard van de probleemvelden zal bepalend zijn voor de mate waarin antropologen

samenwerken met collega's uit andere disciplines. Een voorbeeld is de combinatie van medische antropologie en sociologie in één masteropleiding aan de UvA.

6. De publieke rol van de antropologie

Met de publieke rol van de antropologie is het moeizaam gesteld. Antropologen kwamen veertig jaar geleden nog terecht in herkenbare beroepsvelden: universiteit, museum of ontwikkelingshulp (de term van toen). Nu vinden antropologen werk in een breed scala aan werkvelden. Meestal zijn ze daar niet herkenbaar als antropoloog, maar als ambtenaar, consultant, adviseur, leraar, marketingdeskundige, trainer, journalist, projectleider enz. De beeldvorming rond de antropoloog wordt nog altijd belast door de koloniale en 'primitieve' herkomst van het vak, ook al doen antropologen al sinds de jaren vijftig veldwerk in Nederland en is de antropologie intussen 'thuisgekomen'. Dit imago, met de connotaties van exotisch en Verweggistan, helpt ook niet om afgestudeerden snel aan een baan te helpen.

Bovendien speelt mee dat 'onderzoek' door beleidsmakers en werkgevers veelal primair als kwantitatief onderzoek wordt begrepen. De kwalitatieve methoden zijn moeilijker uit te leggen, vergen meer tijd en zijn niet direct te generaliseren, ook al zijn de resultaten vaak meer valide dan die van kwantitatief werkende onderzoekers.

Een focus op wereldomspannende problemen kan bijdragen aan een verbetering van het imago van de antropoloog, ook in de media. Wanneer opleidingen zich nadrukkelijker profileren als voorbereidend op een bepaald probleemveld, wordt het nut van het vak meer zichtbaar. In samenwerking met de Antropologische Beroepsvereniging kunnen campagnes opgezet worden, zoals een jaarlijkse antropologedag of -week waarbij in de media aandacht wordt gevraagd voor wat antropologen kunnen en doen. Jaarlijks kan een ander probleemveld centraal worden gesteld. Aan bekende Nederlanders van wie niemand weet dat ze antropoloog zijn, kan gevraagd worden aan zo'n dag of week mee te doen.

7. De invloed van de arbeidsmarkt

Zoals gezegd is de huidige arbeidsmarkt voor antropologen divers en diffuus. Dat niet onmiddellijk duidelijk is wat voor werk antropologen doen, remt de instroom van nieuwe studenten. Opleidingen kunnen nauwkeuriger nagaan waar hun alumni werken, om vervolgens het curriculum en de eindkwalificaties aan te passen aan deze sectoren van de arbeidsmarkt. Alumni, al dan niet georganiseerd in alumniverenigingen of –netwerken of ingezet binnen de adviesraad van een opleiding, kunnen hierbij behulpzaam zijn.

Omgekeerd kunnen opleidingen de werkgelegenheid beïnvloeden door hun programma's zo duidelijk te profileren dat werkgevers zich aangesproken voelen door het bijbehorende alumni-profiel. Dit wordt vergemakkelijkt wanneer de hierboven bepleite inventarisatie van wereldwijde probleemvelden door zou werken in de opzet en identiteit van de opleidingen. De reputatie van de antropologieopleidingen als algemene onderzoekersopleidingen zou hierdoor genuanceerd en gespecificeerd kunnen worden, mede gelet op de hierboven gesuggereerde samenhang tussen academische en praktische dimensies van de opleidingen. Antropologen van een bepaalde universiteit opereren dan als herkenbare deskundigen, met specifieke kennis en vaardigheden, op een bepaald maatschappelijk probleemveld, in of buiten Nederland, zoals nu ten dele al het geval is.

De bacheloropleiding zal daarbij vooral generalisten afleveren, de masteropleidingen meer specialisten. Bijna alle instellingen gaan uit van de bacheloropleiding als voorbereiding op de masteropleiding en dus als een onvoltooide opleiding. De veranderingen in de studiefinanciering kunnen met zich brengen dat meer studenten zullen volstaan met een

bacheloropleiding. Anderzijds bevorderen beperkte kansen op de arbeidsmarkt het doorstuderen tot en met het masterdiploma.

Afhankelijk van de gemaakte keuzes kan het curriculum een zekere mate van interdisciplinariteit vertonen. Ook het M&T-pakket kan worden aangepast. Een thematische, regionale of subdisciplinaire specialisatie blijft mogelijk. Een focus op probleemvelden weerspiegelt het brede spectrum van banen waarin antropologen terecht komen en maakt het scala ook overzichtelijker. Daarmee wordt het argument ontkracht dat de diversiteit van banen de aanpassing van het curriculum onmogelijk zou maken.

Op dit moment wordt de programmering vooral beïnvloed door de historisch gegroeide traditie en de expertise en voorkeur van lokale stafleden. Daarbij wordt de arbeidsmarkt feitelijk genegeerd en de afgestudeerde moet maar afwachten of een passende baan op hem of haar wacht. Opleidingen kunnen echter de bestaande arbeidsmarkt ook proactief benaderen en streven naar een focus op wereldomspannende probleemvelden. Alumniverenigingen, de landelijke organisatie van antropologiestudenten (LASSA) en de lokale studentenverenigingen kunnen een rol spelen in deze herprogrammering. Het eigen profiel zal versterkt worden.

Een helder profiel zal de voorlichting aan toekomstige studenten ten goede komen. Bovendien kunnen min of meer vaste relaties middels raamovereenkomsten met een bepaalde sector van de maatschappij als geheel, nationaal en internationaal, het vinden van stages en mogelijk aansluitend banen faciliteren. Op die manier zijn ook gastcolleges gemakkelijker te organiseren en er kan ook aan acquisitie van onderzoeksopdrachten gedacht worden. Wel vraagt dit om een serieuze benadering: stage en beleid moeten meer zijn dan toevoegingen. Zij vergen een gedegen inhoudelijke voorbereiding en moeten vanuit de opleiding nadrukkelijk gefaciliteerd worden. Op dit moment komt het zoeken van een stageplaats nog te vaak neer op de individuele student. Stage en beleid moeten wat de commissie betreft ook vertaald worden naar de eindkwalificaties van opleidingen.

Verder moet een aparte module arbeidsmarktoriëntatie zorgen voor een directe link tussen de inhoud van het vak en de toepasbaarheid in de samenleving, waardoor zo'n blok meer wordt dan het leren schrijven van een sollicitatiebrief of het oefenen van een sollicitatiegesprek. De expertise die nodig is voor een module arbeidsmarktoriëntatie bestaat in sommige instellingen al (met name, dankzij eerdere initiatieven, aan UU en VU) en kan opnieuw worden ingezet. Naar de mening van de commissie moet een vak arbeidsmarktoriëntatie op een dusdanig tijdstip in het curriculum geprogrammeerd worden dat de student haar/zijn voorgenomen pakket nog kan aanpassen. De cursus zou verplicht moeten zijn voor alle studenten. Tutor- of mentorgesprekken zouden eraan gekoppeld moeten worden. Alumni kunnen er ook een rol in spelen, bijvoorbeeld door gastcolleges en door meeloopdagen aan te bieden. Verder kunnen eindwerkstukken een meer gevarieerde vorm krijgen, mede met het oog op een stage, zodat ze als onderdeel van de sollicitatie dienst kunnen doen.

Tenslotte kunnen opleidingen overwegen om aan eigen en andere alumni periodiek en tegen betaling update-cursussen aan te bieden die corresponderen met de eigen focus op een bepaald probleemveld, op lopende debatten en op *cutting edge* onderzoek. Daarmee wordt ook de band met het afnemende veld versterkt.

8. *De internationalisering*

Internationalisering is tot nu toe vooral verstaan als studentenuitwisseling, waarbij de eigen studenten een periode in het buitenland studeren en studenten vanuit het buitenland enige tijd bij een Nederlandse opleiding doorbrengen. In beide gevallen ervaren studenten wat verblijf

in een andere cultuur met hen doet. In sommige gevallen omvat internationalisering ook uitwisseling van docenten of de komst van gastdocenten uit het buitenland. Gezien de aandacht van antropologen voor cultuur en culturen in de gehele wereld is het vak altijd al internationaal georiënteerd geweest. Studenten maken hier middels buitenlandse leeronderzoeken en ook door uitwisselingen meestal al kennis mee. Wanneer de opleidingen zich echter nadrukkelijker zouden richten op de problemen die wereldwijd een rol spelen in het huidige geglobaliseerde tijdsgewricht, krijgt internationalisering een ruimere betekenis – die overigens correspondeert met de visie van de NVAO op internationalisering. De verschillende specialisaties, of ze nu thematisch, subdisciplinair dan wel regionaal van aard zijn, kunnen het internationale aspect nadrukkelijker een plaats geven in de opleidingen. Deze aanpak kan bijvoorbeeld leiden tot een internationale opzet waarbij partnerinstellingen uit een regio een deel van het onderwijsprogramma verzorgen, al dan niet met uitwisseling van studenten en docenten. Bestaande convenanten met universiteiten in de betrokken regio kunnen beter benut worden en nieuwe kunnen tot stand komen. Op die manier kan de zichtbaarheid van de Nederlandse antropologie internationaal versterkt worden. Ook met buitenlandse universiteiten die een soortgelijke thematische of subdisciplinaire focus hebben, mogelijk rond een bepaald probleemveld, is een overeenkomstig samenwerkingsverband denkbaar. Engelstalig onderwijs is dan noodzakelijk, met name in de masteropleidingen, maar ook al daarvoor. *Benchmarking* kan een rol gaan spelen, gelet op de leidende rol op bepaalde gebieden van sommige excellente instellingen in het buitenland.

9. *De externe randvoorwaarden*

Bij dit alles spelen externe randvoorwaarden een grote rol, niet alleen omdat ze bepalen wat mogelijk is, maar vooral omdat er een dwingende werking vanuit kan gaan. De opleidingen hebben te maken met het feit dat universiteiten steeds vaker worden bestuurd als bedrijven, waarbij de eigenheid van een vak, werknemers, werkwijze en eindproduct steeds minder gewicht lijken te krijgen in het gevoerde beleid. Getalsmatige afweging van in- en uitstroomcijfers bepaalt steeds meer de overlevingskansen van een opleiding, ongeacht de kwaliteit van het geleverde onderwijs. Tijdens de aanloop naar de visitatie werd besloten een te visiteren masteropleiding te sluiten (Latijns-Amerika Studies aan de Universiteit Utrecht). De vraag is of dit besluit incidenteel is, dan wel het gevolg van de huidige universitaire beleidsstijl en dus meer structureel. Binnen faculteiten en universiteiten moeten de antropologieopleidingen zich steeds vaker waarmaken. Ook in dat verband werkt de eerder genoemde onzichtbaarheid van de antropologie in de samenleving als handicap. Daarbij komt dat antropologen gemakkelijk in het defensief worden gedrongen als het gaat om de eigenheid van de gebruikte kwalitatieve methoden van onderzoek. Als de studentaantallen aan de lage kant zijn, wordt de kwetsbaarheid nog groter. In de constante *rat race* om schaarse middelen hebben antropologieafdelingen niet bepaald een *pole position*. In tijden van stevige bezuinigingen lopen opleidingen gevaar en dreigt minstens kwaliteitsverlies, ook al kunnen bezuinigingen soms verrassend positief uitwerken. De tot nu toe besproken keuzes, die elk als afzonderlijk argument op hun waarde getoetst kunnen worden, verkrijgen een extra urgentie door deze kenmerken van de universitaire context waarin de opleidingen opereren. Een helder profiel versterkt de maatschappelijke relevantie, verhoogt de status van het vak, en werkt uitnodigend naar toekomstige studenten. Dat onderbouwt het voortbestaan.

10. *De mate van samenwerking en afstemming tussen opleidingen*

Ongeveer dertig jaar geleden organiseerden de antropologieopleidingen in het land een gezamenlijk overleg over de onderlinge arbeidsverdeling. Daardoor werd de eigenheid van elke opleiding onderstreept en de weerbaarheid met het oog op dreigende bezuinigingen versterkt. Een taakverdelingsoperatie was daarvan de uitkomst. Zoals gezegd zijn de echo's daarvan nog steeds hoorbaar, met name in de verdeling van regionale specialisaties.

Hoewel de huidige situatie geheel eigen kenmerken vertoont, zouden de opleidingen kunnen overwegen in deze visitatie en de geschetste huidige *state of the art* aanleiding te zien tot een nieuwe overlegronde. Naar de mening van de commissie heeft een dergelijk overleg een duidelijke meerwaarde. Zo'n initiatief zou overigens ook gevoed kunnen worden, los van de zojuist besproken randvoorwaarden, door liefde voor het vak en door de wens met elkaar het vak zo neer te zetten dat het over de volle breedte optimaal en relevant beoefend wordt. De in dit rapport ontwikkelde analyse kan dienen als eerste agendapunt voor zo een overleg.

Deze visie zou niet alleen repercussies hebben voor het onderwijs, maar ook voor het onderzoek. De wijziging impliceert een veranderende bedrijfscultuur voor de diverse opleidingen, maar antropologen hebben het voordeel op de hoogte te zijn van veranderende culturen. Zij hebben weet van wenselijke en onvermijdelijke veranderingen en tevens van lijnen die doorlopen. Zij zijn zeer wel in staat hun eigen multiculturele mini-samenleving te organiseren.

Een nieuwe poging tot taakverdeling moet haar uitgangspunt daarom vooral kiezen in een inventarisatie van wat nu gedaan wordt. De zelfstudies en ook de afzonderlijke visitatierapporten kunnen daarbij dienst doen. In het huidige aanbod zijn met meer of minder moeite de aanzetten en contouren te herkennen van een meer systematische aanpak. Wat de antropologie te bieden heeft, kan daardoor meer tot zijn recht komen.

Een dergelijke operatie moet vooral niet begrepen worden als het heruitvinden van de *Applied Anthropology*, ook al is toepassing van onderzoeksresultaten een belangrijk onderdeel. De valkuil van de tegenstelling tussen academische en praktijkgerichte benaderingen dient men te vermijden. Met name de bacheloropleidingen kunnen het fundament leggen voor een degelijke academische houding, terwijl zij tegelijk de specialisatie in de masterfase blijven voorbereiden. Die academische en praktische combinatie moet in de masteropleidingen nog nadrukkelijker ruimte krijgen, met het oog op de meer toegepaste studie van en over een probleemveld, een thema, een subdiscipline en/of een regio.

De opleidingen zouden deze uitdaging ook kunnen zien als een voorbereiding op de onderwijsvisitatie die over zes jaar zal plaats vinden (ijs, weder en politiek dienende). De onderzoeksvisitatie die voor 2013 op het programma staat, kan daarin ook een rol spelen. De antropoloog als wetenschapper, die immers van nature voortdurend nieuwe perspectieven wil verkennen, kan het hier beschreven traject aangrijpen om grenzen te verleggen en nieuwe horizonten te verkennen. Vanuit haar bevoorrechte vergelijkende positie heeft de commissie het veld van opleidingen kunnen overzien, een buitenkans die de bestuurders van afzonderlijke opleidingen minder snel ten deel zal vallen. Naar de mening van de commissie vraagt de huidige tijd een samenwerkingsverband van de antropologieopleidingen dat de beperkte en deels toevallige inrichting van elke opleiding overstijgt en de mogelijkheden van de antropologie als geheel meer recht doet.

Studenten zullen met deze nieuwe benadering gediend zijn, zeker als zij structureel, en meer dan nu het geval is, in staat worden gesteld hun eigen pakket samen te stellen uit het aanbod van de gezamenlijke opleidingen. De afstemming op maatschappelijke probleemvelden zal studenten meer motiveren en de noodzaak van de antropologiebeoefening in de globale wereldsamenleving versterken.

6. Een bijgesteld domeinspecifiek referentiekader

Na de inventarisatie van de tien keuzemomenten kan het vakprofiel van de antropologie worden bijgesteld. In aansluiting op het door de opleidingen aangedragen domeinspecifiek referentiekader (hoofdstuk 2) kunnen enkele kenmerken genoemd worden van het profiel dat de commissie voor ogen staat.

De antropologie richt zich op de culturele en sociale aspecten van de veranderingen die zich in deze tijd wereldwijd voordoen. Zij bestudeert concrete situaties en problemen. Ze doet dat vanuit een vergelijkend perspectief dat attendeert op relevante aspecten en bijdraagt aan een algemene visie. Waar in een eerdere fase vooral culturen en samenlevingen werden vergeleken en typologieën werden ontworpen van allerlei cultuuraspecten, geldt de vergelijking tegenwoordig concrete situaties van veranderingen door universele processen als globalisering, modernisering, transnationalisering, verstedelijking en migratie. De antropologie is daarbij probleem- en oplossingsgericht.

Als academisch gewortelde wetenschap is de culturele antropologie in een veelheid van situaties inzetbaar. Cultuur wordt, in het licht van alle veranderingen, steeds meer verstaan als het menselijk zingevend vermogen om aan het eigen leven en de eigen situatie betekenis te geven en zo in een sterk veranderde en veranderende wereld mee te kunnen komen. De culturen die in de vroegere antropologie vergeleken werden, spelen daarbij nog steeds een rol, maar vooral door de manier waarop zij mensen in staat stellen zichzelf te blijven en toch mee te veranderen. De heterogeniserende en homogeniserende tendensen in de cultuurverandering zijn daarbij van belang, evenals het essentialistische dan wel dynamische gebruik dat mensen maken van lokale en transnationale identiteiten. Globalisering speelt zich per saldo in lokale contexten af. Machtsverhoudingen krijgen veel aandacht, in samenhang met vormen van en toegang tot betekenisgeving.

De antropologie behoudt in de globaliseringscontext haar kwalitatieve insteek, mede omdat de betekenisgeving als gevolg van de globalisering zo divers, dynamisch, gefragmenteerd en complex is dat zij niet adequaat met kwantitatieve methoden in kaart is te brengen. Dat sluit gebruik van kwantitatieve methoden voor bepaalde doeleinden niet uit. Bij zulke methodologische keuzes spelen wetenschapstheoretische voorkeuren een rol, voor een meer neo-positivistische kwantitatieve dan wel een meer constructivistische kwalitatieve benadering, afzonderlijk of in combinatie. In de empirische cyclus kunnen zij elkaar afwisselen, met verkenning en toetsing als onderzoeksstadia. Hoewel er een voorkeur is voor kleinschalig onderzoek, meestal gepaard aan kwalitatieve methoden, wordt – afhankelijk van het probleemveld – het meso- en macro-perspectief ook in beschouwing genomen, zo nodig met gebruik van kwantitatieve methoden.

Voorts behoudt de antropologie haar holistische insteek, waarbij gelet wordt op de samenhang van met name sociale, economische, politieke en religieuze cultuuraspecten. Zij onderscheidt zich daarmee van andere sociale en geesteswetenschappen, omdat zij zich mede richt op de dwarsverbanden tussen genoemde aspecten. Haar disciplinaire eigenheid combineert zij met openheid voor interdisciplinaire contacten, met name vanuit de eigen subdisciplines zoals sociale, economische, politieke en religieuze antropologie. Bovendien hebben zich binnen en vanuit de antropologie subdisciplines gevormd die thematisch of regionaal georiënteerd zijn, zoals de medische antropologie en de antropologie van het kind, of de antropologie van bepaalde regio's, meestal continenten, soms ook landen. Ook methodologisch gerichte specialisaties manifesteren zich, zoals de visuele antropologie. De toegepaste aard van het vak heeft aanleiding gegeven tot subdisciplines zoals de medische

antropologie en de ontwikkelingsstudies, en meer recent de militaire antropologie en de antropologie van het multiculturalisme.

7. Consequenties voor het onderwijs

De in hoofdstuk 5 bepleite herziening van het antropologieonderwijs op landelijk niveau heeft, indien aanvaard, gevolgen voor de inrichting van de afzonderlijke opleidingen. Wanneer het overleg over samenwerking en werkverdeling leidt tot een voor allen aanvaardbaar resultaat, zullen vervolgens de consequenties voor de onderwijsprogramma's moeten worden onderzocht. Dit zal vooral per instelling moeten worden nagegaan, maar vergt voortgaand landelijk overleg, met name als studenten de vrijheid krijgen uit het totale aanbod een eigen pakket samen te stellen. Ook is het belangrijk een gemeenschappelijke lijn aan te houden wat betreft de mate van algemeenheid dan wel specialisatie van de bacheloropleidingen. Ook zullen de meer academische eindkwalificaties en de meer praktisch gerichte kennis en vaardigheden gedefinieerd moeten worden, ongeveer zoals dat ten behoeve van de huidige visitatie is gebeurd en uitgaand van dat model.

Wanneer de kaart van het gehele terrein waarop de antropologie zich beweegt getekend is en de sectoren verdeeld zijn over de instellingen, kan een begin worden gemaakt met de invulling van elk studieprogramma. Het verdient aanbeveling hierbij vooral niet geheel opnieuw te programmeren, maar zoveel mogelijk bestaande modules en aanwezige expertise te benutten. Er is al een zekere arbeidsverdeling en daarbij kan worden aangesloten. Per specialisatie op een bepaald probleemveld, in samenhang met thematische, regionale en subdisciplinaire keuzes, en gelet op de arbeidsmarkt, zal in onderling overleg, en met raadpleging van alumni, bekeken moeten worden welke concrete modules nodig zijn in de bachelor- en masteropleiding.

Primair moet antwoord worden gegeven op de vraag in welke mate een bachelordiploma als afsluiting van de opleiding kan worden gezien dan wel als voorbereiding op de specialisatie op masterniveau, of zelfs beide doelen kan dienen. Het programma, zowel op bachelor- als op masterniveau, moet een juiste verhouding en integratie van academische en praktische vorming laten zien. Daarbij is het belangrijk de te lezen literatuur, zowel theoretisch als meer etnografisch, af te stemmen op de gekozen focus. Ook de mate van interdisciplinariteit van de modules moet in dat licht bekeken worden. Het gekozen probleemveld kan bijzondere vaardigheden vragen, waarvoor specifieke modules moeten worden voorzien, eventueel in overleg met het afnemende veld en met alumni.

De keuzes op methodologisch terrein dienen aan te sluiten op de kenmerken van het geselecteerde probleemveld. Bij voorkeur moeten antropologen de kwalitatieve methodologische modules geven, ook wanneer deze cursussen uitbesteed zijn aan een aparte afdeling binnen een faculteit. Verder zal de optimale rol van leeronderzoek moeten worden nagegaan, evenals die van stages. Wat het leeronderzoek in de bacheloropleiding betreft, dient bekeken te worden of het inderdaad onderdeel moet zijn van de opleiding, en zo ja welke vorm er in welk jaar (of welke jaren) aan gegeven wordt. Daarbij kan meewegen of de bacheloropleiding eindopleiding kan zijn, dan wel opstap is naar de masteropleiding. In het laatste geval kan het leeronderzoek eventueel zelfs pas deel uitmaken van het mastersprogramma, zoals nu aan de UvA. Studenten die alleen de bacheloropleiding zouden doen, studeren dan echter af zonder leeronderzoek gedaan te hebben. Het voordeel van uitstel van het leeronderzoek tot de masteropleiding is dat studenten voordien veel tijd aan de literatuur kunnen besteden, daaruit de etnografie leren kennen, en ook theoretisch meer beslagen ten ijs komen. Het nadeel is dat studenten pas laat kennis maken met de veldwerkervaring. Voor veel studenten valt in het veld het kwartje: 'oh, daar doe ik dit vak voor!'. Gelet op de status van het bachelordiploma alsmede de keuze voor een bepaald probleemveld, kunnen de methodologische eindkwalificaties overeenkomstig vastgesteld

worden. Ook voor stages kan het juiste moment in het tijdpad van de studie een punt van overweging zijn. Verder speelt voor beide de keuze mee voor een locatie in binnen- of buitenland. De verschuiving van de werkgelegenheid van buiten- naar binnenland kan hierbij een overweging zijn. In het binnenland zijn cultuurverschillen nu meer dan ooit ruim voorhanden, inbegrepen de mogelijkheid een *culture shock* te ervaren. Anderzijds biedt een buitenlandse ervaring doorgaans meer uitdagingen, bijvoorbeeld wat betreft huisvesting, zelfredzaamheid en taalgebruik.

Op het masterniveau is een afweging nodig van thematische, subdisciplinaire en regionale accenten, los van elkaar, maar ook in onderlinge samenhang. Bij dit alles zal er zoveel mogelijk voor gezorgd moeten worden dat studenten van andere universiteiten bepaalde modules kunnen volgen, als dit past in hun beoogd beroepsprofiel. Ook zal rekening moeten worden gehouden met de facilitering van de internationale uitwisseling van studenten en docenten, in samenwerking met partnerinstellingen elders in de wereld.

Nawoord

De visitatie vroeg van opleidingen en commissie expliciet te kijken naar de beoogde eindkwalificaties, naar de onderwijsleeromgeving, en naar de toetsing en de gerealiseerde eindkwalificaties. In dit *state of the art*-rapport heeft de commissie haar bevindingen van de visitaties benut om de opleidingen te stimuleren de zes jaar tot de volgende visitatie te benutten om te komen tot een kwalitatief betere opzet van de doelstellingen en de bijbehorende onderwijsleeromgeving van de opleidingen in landelijk verband.

De commissie is zich ervan bewust dat de hier voorgestelde gezamenlijke doordenking van het academische onderwijs in de antropologie een extra inspanning vergt. Bovendien vooronderstelt zij bij de opleidingen de bereidheid om een gemeenschappelijk doel na te streven. Zij meent echter dat in de huidige programma's veel aanzetten aanwezig zijn die de verkenning vergemakkelijken van de meer systematische arbeidsverdeling die in dit rapport wordt bepleit. Bovendien vertrouwt zij erop dat het belang van gezamenlijke afspraken zwaarder zal wegen dan dat van de opleidingen van één enkele instelling. Bemoedigend is daarbij dat de commissie in alle opleidingen gezien heeft dat de liefde voor het vak een sterke motivatie vormt om nieuwe studenten voor te bereiden op hun toekomst in vak en samenleving. Dat lijkt haar de voornaamste reden om dit rapport met vertrouwen aan de opleidingen voor te leggen. Het vak kan zeer wel in staat worden geacht zichzelf te blijven en toch mee te veranderen met zijn object.

Bijlagen

Bijlage 1: Werkwijze van de commissie

De samenstelling van de commissie Culturele Antropologie heeft plaatsgevonden op voordracht van de vijf deelnemende instellingen en na goedkeuring door de Nederlands Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVAO). Bij de samenstelling van de commissie is zo veel mogelijk gezocht naar een spreiding van de deskundigheid van de commissieleden over de deeldisciplines van het vakgebied. Daarnaast werd zorg gedragen dat de commissie als geheel beschikte over onderwijskundige expertise, werkvelddeskundigheid en studentgebonden deskundigheid.

De volledige commissie telde tien leden en bestond uit:

- Prof. dr. André Droogers (voorzitter bezoek RU, UvA, LEI en UU), emeritus hoogleraar Culturele Antropologie, Vrije Universiteit;
- Prof. dr. Michiel Baud (voorzitter bezoek VU), hoogleraar Latijns-Amerikastudies en directeur van het Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika (CEDLA), Universiteit van Amsterdam;
- Prof. dr. Rik Pinxten, hoogleraar Culturele Antropologie, Universiteit Gent;
- Dr. Alexandra Pillen, universitair docent Medische Antropologie, University College London;
- Ir. Adrie Papma, zakelijk directeur Oxfam/Novib NL;
- Prof. dr. Inge Hutter, hoogleraar Demografie en decaan van de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen;
- Prof. dr. Hastings Donnan, hoogleraar Anthropology, Queen's University Belfast en co-director van het Centre for International Borders Research;
- Prof. dr. Mark Nichter, hoogleraar Anthropology, Public Health and Family Medicine, Universiteit van Arizona;
- Reinout Meijnen MSc, alumnus Culturele Antropologie, Universiteit Leiden;
- Charlotte Kemmeren MSc, alumnus Social and Cultural Anthropology, Vrije Universiteit Amsterdam en alumnus Human Geography, Universiteit van Amsterdam.

Uit de volledige commissie werd per bezoek een subcommissie samengesteld, waarbij rekening werd gehouden met beschikbaarheid, belangenconflicten en expertise ten aanzien van de in de opleidingen aangeboden deelgebieden. Om de continuïteit zoveel mogelijk te waarborgen, woonde een kerncommissie bestaande uit prof. André Droogers, prof. Rik Pinxten, ir. Adrie Papma, dr. Alexandra Pillen en Reinout Meijnen MSc het merendeel van de bezoeken bij. Prof. Michiel Baud verving vaste voorzitter André Droogers tijdens het bezoek aan de VU. Prof. Hastings Donnan en prof. Mark Nichter werden speciaal aangezocht om twee masteropleidingen van de UvA te beoordelen. Het secretariaat van de commissie berustte afwisselend bij QANU-projectleiders drs. Titia Buising (UvA, UU, LEI) en dr. Floor Meijer (RU en VU). Floor Meijer trad op als coördinator van de gehele visitatie.

Tijdens de startvergadering op 20 april 2012 is de commissie geïnformeerd over de visitatieprocedure en het NVAO-kader. Ook werden er afspraken gemaakt over de verdeling van taken binnen de commissie en de te volgen werkwijze, waarbij het NVAO-kader als leidraad werd aangehouden. Afgesproken werd dat prof. Pinxten als vicevoorzitter van de commissie zou optreden.

De commissieleden hebben zich op elk visitatiebezoek voorbereid door de zelfevaluatierapporten kritisch te lezen en daarbij vragen en opmerkingen te formuleren.

Rapporten en vragen werden telkens door de commissie besproken tijdens een vergadering voorafgaand aan het visitatiebezoek. De commissieleden lazen van tevoren ook een selectie van afstudeerwerken van studenten van de verschillende opleidingen. Deze afstudeerwerken werden in overleg met de commissievoorzitter door de secretaris geselecteerd op basis van een spreiding naar cijfers en afstudeerrichting.

Tijdens de visitatiebezoeken sprak de commissie met het bestuur van de faculteiten, docenten, studenten, afgestudeerden en verantwoordelijken voor de kwaliteitszorg op opleidingsniveau. De commissie gebruikte de (laatste) middag van het bezoek voor een discussie over de beoordeling van de opleidingen, evenals voor de voorbereiding van de afsluitende mondelinge rapportage door de voorzitter.

Beslisregels

In overeenstemming met het Beoordelingskader voor de beperkte opleidingsbeoordeling van de NVAO (d.d. 22 november 2011) heeft de commissie de volgende definities voor de beoordeling van de afzonderlijke standaarden en de opleiding als geheel gehanteerd:

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont op meerdere vlakken ernstige tekortkomingen.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de gangbare basiskwaliteit en vertoont over de volle breedte een acceptabel niveau.

Goed

De opleiding steekt systematisch en over de volle breedte uit boven de gangbare basiskwaliteit.

Excellent

De opleiding steekt systematisch en over de volle breedte ver uit boven de gangbare basiskwaliteit en geldt als een (inter)nationaal voorbeeld.

Bijlage 2: Curricula Vitae van de leden van de visitatiecommissie

Prof. dr. A.F. (André) Droogers is emeritus hoogleraar culturele antropologie, in het bijzonder religieuze en symbolische antropologie, aan de Vrije Universiteit (VU), Amsterdam. Hij studeerde sociale geografie en culturele antropologie in Utrecht. Hij begon zijn loopbaan als leraar aardrijkskunde. Droogers is werkzaam geweest aan faculteiten in Kongo, Brazilië en Nederland, steeds onderwijs, onderzoek en beheerstaken combinerend. Ook was hij een aantal jaren werkzaam aan het Instituut voor Godsdienstwetenschap van de VU, een onderzoeksinstituut waar religie interdisciplinair bestudeerd werd. In 1974 promoveerde hij aan de VU cum laude op een proefschrift over jongensinitiatie bij de Wagena, een vissersstam in de omgeving van Kisangani (Kongo). Bij de antropologieopleiding van de VU is hij jarenlang voorzitter van de Opleidingscommissie geweest. Hij heeft functies bekleed in de Ondernemingsraad van de VU en in het Bestuur van de Faculteit Sociale Wetenschappen, waar hij de portefeuille onderwijs onder zijn hoede had. Hij was de eerste VU-medewerker die tot docent van het jaar werd gekozen. Droogers is enkele jaren voorzitter geweest van de Antropologische Beroepsvereniging. Hij was medeoprichter van het Hollenweger Center van de VU en van GloPent, European Research Network on Global Pentecostalism, waar hij een aantal jaren de rol van voorzitter vervulde. Zowel het Hollenweger Center als GloPent is gericht op onderzoek van het Pinksterkerken. Droogers heeft ruim 150 publicaties op zijn naam staan. Behalve op Pentecostalisme hebben die betrekking op religietheorie, methodologie, overgangsrituelen, syncretisme en spel. In 2012 verscheen bij De Gruyter (Berlijn) *'Play and Power in Religion: Collected Essays'*.

Prof. dr. J.M. (Michiel) Baud is sinds 2000 directeur van het Centrum voor Studie en Documentatie van Latijns-Amerika (CEDLA) en deeltijd hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Hij is hoofdredacteur van de *European Review of Latin American and Caribbean Studies* en is lid van de redactieraad van verschillende wetenschappelijke tijdschriften. Zijn publicatielijst bevat vele wetenschappelijke artikelen en een aantal monografieën en geredigeerde bundels. Vanuit zijn functie als hoogleraar en directeur van het CEDLA figureert Baud regelmatig in openbare debatten over Latijns-Amerika. Hij analyseert de politieke processen in Latijns-Amerika in radioprogramma's, lezingen en debatten over de actuele politiek en publiceert zijn analyses zowel in de landelijke media, als in meer gespecialiseerde vaktijdschriften. Michiel Baud is momenteel lid van de door de KNAW ingestelde wetenschappelijke commissies van het Instituut voor Sociale Geschiedenis en het KITLV. Hij is ook lid van de wetenschapscommissies van het German Institute of Global and Area Studies (GIGA) in Hamburg en het Ibero-Amerikanische Institut in Berlijn. Hij is ook bestuurslid van de medefinancieringsorganisatie HIVOS.

Prof. dr. H. (Rik) Pinxten is hoogleraar in de antropologie en de studie van religies aan de Universiteit Gent. Hij deed onderzoek naar denken en religie bij andere culturen (Navajo Indianen USA, migranten in Europa) en naar de filosofische gronden van sociaalwetenschappelijk onderzoek. Pinxten publiceerde tientallen artikelen in het Nederlands, het Engels, het Frans en het Spaans en een twintigtal boeken. De bekendste zijn *Anthropology of Space* (UPP, USA, 1983), *Culture and Politics* (Berghahn, Oxford, 2004), *The Creation of God* (P.Lang, Frankfurt, 2010), *Culturen sterven langzaam* (Houtekiet, Antwerpen, 1993), *De Strepen van de Zebra* (Houtekiet, Antwerpen, 2007), *Mensen* (Lannoo, Tiel, 2009) en *Het Plezier van het Zoeken* (Houtekiet, Antwerpen, 2011). Pinxten was tussen 2003 en 2010 voorzitter van de Humanistische Vrijzinnige Vereniging van Vlaanderen, de Vlaamse afdeling van Het Humanistisch Verbond (België). Hij is thans voorzitter van het Centrum voor Interculturele Communicatie en Interactie (CICI) van de universiteit van Gent. Samen met Gerard Mortier was hij pleitbezorger voor de oprichting van een progressief MuziekForum 'De Krook' in

Gent. In 2004 kreeg hij de Arkprijs van het Vrije Woord voor zijn boek 'De Artistieke Samenleving'.

Dr. A (Alexandra) Pillen studeerde af als arts aan de Universiteit Leuven (1994) en promoveerde later in de medische antropologie aan het University College London (UCL, 1995-2000). Sinds 2001 is ze universitair docent Medische Antropologie aan UCL. Haar expertise ligt op het terrein van cross-culturele gezondheidszorg en de antropologie van door oorlog verscheurde of post-conflict samenlevingen. Pillen is auteur van *Masking Terror. How Women Contain Violence in Southern Sri Lanka* (Pennsylvania University Press, Ethnography of Political Violence Series, 2003). In deze monografie geeft ze een gedetailleerde socio-linguïstische analyse van huiselijk en politiek geweld tegen vrouwen in een plattelandsloppenwijk in Zuid-Sri Lanka. Pillens interesse in de antropologie van door oorlog verscheurde samenlevingen komt bovendien tot uitdrukking in haar rol als adviserend panellid (sinds 2005) van de Harry Frank Guggenheim Foundation for the Study of Human Violence, Dominance and Aggression in New York. Recent onderzoek richt zich op de toegang van Koerdische vrouwen tot gezondheidszorg in Haringey, VK.

Ir. A. (Adrie) Papma studeerde Sociologie aan de Universiteit Wageningen en werkte nadien bij de Universiteit Leiden, SNV, het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Hivos. Sinds begin jaren negentig werkt ze bij Oxfam Novib. In 2002 werd Adrie Papma directeur Alliance building and Corporate Department. Ze was als zodanig medeverantwoordelijk voor diverse internationale campagnes, zoals de campagne 'Make Trade Fair'. In 2006 werd ze herbenoemd tot zakelijk directeur van Oxfam Novib Nederland. In deze functie is Papma verantwoordelijk voor de interne bedrijfsvoering van Oxfam Novib, voor het onderhouden van relaties met de private sector (agri-food business, financiële sector) (overgedragen) en institutionele fondsenwerving. Zij is lid van het Global Team en voorzitter van de Operations Group van Oxfam International. Daarnaast bekleedt Adrie Papma verschillende bestuursfuncties, onder andere bij INTRAC, World Social Forum, Partos, EVS, IDH, AIV/COS en Agriprofocus.

Prof. dr. I. (Inge) Hutter studeerde niet-westerse Demografie aan de Rijksuniversiteit Groningen en culturele antropologie aan de Universiteit Utrecht. In 1994 promoveerde ze op een studie naar de voeding van vrouwen tijdens de zwangerschap en het welzijn van hun kinderen op het platteland van Zuid-India. In 2004 werd Hutter benoemd tot hoogleraar demografie aan de Rijksuniversiteit Groningen, daarnaast was ze van 2006-2008 vice-decaan van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen en directeur van URSI, het Urban and Regional Studies Institute. Tijdens een parttime sabbatical in 2009 schreef Hutter op het NIAS in Wassenaar een boek over kwalitatieve onderzoeksmethoden (met Monique Hennink en Ajay Bailey for Sage). Op dit moment is Inge Hutter als hoogleraar demografie betrokken bij het onderwijs aan masterstudenten en is ze decaan van de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen en teamleider bij het Population Research Centre.

Prof. H. (Hastings) Donnan is Director of the Institute for the Study of Conflict Transformation and Social Justice and co-Director of the Centre for International Borders Research. He is a Member of the Royal Irish Academy, a Fellow of the Academy for Social Sciences and chairs the Anthropology and Development Studies subpanel for the UK's Research Excellence Framework 2014. His research focuses on the comparative study of borders that have experienced conflict, violence and war and on related issues of trauma, memory and displacement, exploring how the intersections of identity and power at state borders challenge, subvert or support the policies emanating from the state and from supra-national bodies. He carried out long-term residential field research at Pakistan's borders with

Afghanistan and Kashmir, as well as at the Irish land border, and worked for extended periods with a range of people, including perpetrators and victims of violence, politicians, police and military personnel as well as pro-state militias and armed anti-state activists. His interest in border crossings, transitions and transgressions has also informed his research in other fields, including projects on the senses, driving, walking and risk and on sexual subjectivities. Donnan has published more than twenty books and serves on the editorial boards of a number of journals. His research has been funded by the Economic and Social Research Council, the Irish Higher Education Authority and the EU's FP4 and FP7 programmes.

Prof. M. (Mark) Nichter is Regents Professor and coordinator of the Graduate Medical Anthropology Training Program at the University of Arizona. He received a BA in philosophy and psychology at the George Washington University (1971), a Ph.D. in social anthropology (University of Edinburgh, 1977), a M.P.H. in International Health (Johns Hopkins School of Public Health, 1978), and postdoctoral training in clinically applied anthropology (University of Hawaii, 1980-83). He holds joint appointments in the Departments of Family and Community Medicine and the College of Public Health at the University of Arizona as well as the Arizona Cancer Center. Dr. Nichter has over 30 years of experience conducting health related research in Asia, Africa, and North America and is well known to the global health as well as the tobacco control communities. His most recent research has focused on neglected and emerging diseases, tobacco, and pharmaceutical practice. He is presently the PI on a NIH Fogarty International Center funded project developing culturally appropriate approaches to tobacco cessation in medical schools, clinics and community settings in India and Indonesia (Quittobaccointernational.org). He also coordinates social science research for an UBS Optimus Foundation-funded Buruli Ulcer project in West Africa. Dr. Nichter is the author of over 90 articles and book chapters in a wide variety of health-related fields and four books. He has extensive experience coordinating transdisciplinary research projects internationally as well as nationally, and served as senior health social science advisor to the International Network of Clinical Epidemiology for over 20 years. Dr. Nichter has been a consultant to several international health and development donor agencies, foundations and organizations including the Ford, UBS Optimus, and Rockefeller foundations, UNICEF and WHO. He has participated on three Institute of Medicine panels focusing on tobacco use among children and complementary and alternative medicine in the United States, and global zoonotic disease surveillance. Dr. Nichter was a core member of the Robert Wood Johnson-funded Tobacco Etiology Research Network.

R. (Reinout) Meijnen MSc heeft in 2011 de master Cultural Anthropology and Development Sociology aan de Universiteit Leiden afgerond. Zijn afstudeeronderwerp betrof carrièreperspectieven en interactie met ontwikkelingsorganisaties van jonge vuilniswerkers in Egypte. Tijdens zijn studietijd was hij actief in verschillende studentenorganisaties, waaronder als voorzitter van studievereniging Itiwana, etnologisch debatdispuut WDO en de Landelijke Samenwerking Studenten Antropologie (LaSSA). Vanuit deze laatste rol raakte hij betrokken bij de Antropologen Beroepsvereniging, waar hij als bestuurslid de vernieuwing van de website en het bijeenbrengen van een webredactie organiseerde. Reinout werkte in 2010 en 2011 als redactieassistent bij The Broker, een online tijdschrift over ontwikkelings- en globaliseringsvraagstukken. In 2011 en 2012 werkte hij als fondsenwerver voor Hoqook, een lokale mediaorganisatie in Egypte, gericht op mensenrechten en democratisering. Terug uit Caïro werd hij actief voor Amnesty International als landenmedewerker Egypte. Sinds oktober 2012 is hij weer aan het werk voor The Broker, nu als webredacteur. Ook voor de website van de ABv, antropologen.nl, is hij weer actief als hoofdredacteur.

C. (Charlotte) Kemmeren MSc volgde van 2006 tot 2010 de bachelor Culturele Antropologie en Ontwikkelingssociologie aan de Vrije Universiteit, waarbinnen zij een jaar aan Sabanci University in Istanbul studeerde. Na de bachelor begon ze de aansluitmaster Social and Cultural Anthropology, waarin ze drie maanden veldonderzoek heeft gedaan naar individualiteit en ervaring van gemeenschap in kleding in Hong Kong. Vervolgens heeft ze de master Human Geography, richting Urban Geography aan de Universiteit van Amsterdam gevolgd en heeft ze onderzoek gedaan naar sociaal kapitaal van Turkse vrouwelijke migranten in een wijk in Amsterdam West. Tijdens haar studie is ze actief geweest bij studievereniging EOS, bij de organisatie van de jaarlijkse Antropologendag van de afdeling antropologie aan de VU en als studentlid van de Onderwijscommissie. Momenteel werkt ze als onderzoekend adviseur op het gebied van kwetsbare huishoudens bij Amsterdam Stadsdeel West.